

მანანა კვაჭანტირაძე
(საქართველო)

**პერსონაჟთა ქცევის ფსიქოლოგიური მოტივაციები
ვაჟა ფშაველას „სტუმარ-მასპინძელში“:**

ჯოყოლა

„სტუმარ-მასპინძელში“ მთავარი პერსონაჟების შეხვედრას ვაჟა შემთხვევითი გაცნობის სახით ხატავს.

ურთიერთობათა დინამიკა, რომელსაც ვაჟა პოემის შესავალში, მოვლენათა დრამატული განვითარების წინ აღწერს, აშკარად ორიენტირებულია დაახლოება-დამეგობრებაზე. როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე ცხოვრებაში, ურთიერთნდობა მანამდე იბადება, სანამ ერთმანეთს კარგად გაიცნობენ. ამ ორთაგან ერთი ისაა, ვისზედაც ვაჟა სხვათაშორის ამბობს, „ძმის მკვლელის სისხლი სწყურია“-ო, მეორე კი ის, ვისაც ამ კაცმა ძმა მოუკლა და რომელიც მასთან „სისხლის ვალშია“. ერთი სიტყვით, სიტუაცია არაორდინალურია: ორივენი, სტუმარიცა და მასპინძელიც „სისხლის მოვალეები“ არიან. ამ ვალის გადახდა მთელი მომავალი დრამატიზმის გასაღები და ის ადათებრივი მაქსიმაა, რომელზედაც მომავალში ქისტი ჯოყოლა უარს იტყვის, როგორც შურისძიების გარდაუვალ და აუცილებელ საბაზზე, რადგან „მართალ“ საქმეში, რაც ადამიანთა შორის ღრმა ურთიერთსიმპათიასა და ლტოლვაში იჩენს თავს, თემის მიერ აუცილებლობად შერაცხილი ეს საბაზი ვერ იქცევა მიზეზად, ანუ არასაკმარისი აღმოჩნდება „მტრობის“ სამოტივაციოდ.

ვაჟა ახალ სიმართლეს გვთავაზობს ამ ურთიერთობაზე.

მომდევნო სცენა – ოჯახური სიტუაცია – ყველა კავკასიელისთვის კარგად ნაცნობია და თანაბრად შეიძლება წარმოვიდგინოთ ხევსურეთშიც და ქისტეთშიც: ლამაზი ცოლითა და კარგი დიასახლისით თავმოწონება, სტუმრის პატივისცემა და კაცური ღირსების ხაზგასმა („ყველგან მადლობას სწირავენ / მარჯვენას კაი ყმისასა“).

მუსა, რომელიც ჩონგურზე ქისტი გმირების საარაკო ამბებს დამღერის – ოჯახის საბედისწერო სტუმარი და „სიტუაციის ამრევი“ – როგორც ვიცით, ხევსურ სტუმარში ზვიადაურს შეიცნობს და თუმცა ადათის თანახმად, ფეხზე წამოუდგება, მაგრამ ორიოდ ნუთის შემდეგ მზადაა სისხლიც დაღვაროს, მაგრამ ადათის თანახმად, „სტუმარი სხვის სახლში/ვერ გაჰშლის ხათაბალასა“. ამ ეპიზოდში ვაჟა მოქმედ პირებს გვაცნობს, როგორც მთის ტრადიციის დამცველ ვაჟკაცებს. შემდეგ ეპიზოდში კი მდგომარეობა იცვლება და ვხედავთ, რა სახეს იძენს ადათი ქისტების ხელში: მთელი სოფელი თავს ესხმის ერთ, ისიც უიარალო, მძინარე კაცს და ფეხქვეშ თელავს არა მხოლოდ

სტუმარ-მასპინძლობის სათემო ადათს, არამედ არარად აქცევს კაცობასა და სამართლიანობაზე ელემენტარულ ადამიანურ წარმოდგენასაც. მოკლედ, მანამ, სანამ ჯოყოლა ქისტებს სტუმარ-მასპინძლობის წესის დარღვევაში დაადანაშაულებს და ძმის მკვლელის დაცვას გადაწყვეტს, ვაჟა მკითხველს წინასწარ ამზადებს მნიშვნელოვანი ფსიქოლოგიური განწყობისათვის, რომელმაც უნდა გაამართლოს ჯოყოლას, ერთი შეხედვით, უცნაური, რთული არჩევანი. არჩევანი, რომელმაც გზა უნდა გაიკვლიოს კაცურ ღირსებაზე პიროვნულ წარმოდგენსა და ვაჟკაცობაზე ქისტების ზოგად („სათემო“) შეხედულებას შორის, მტერზე შურისძიების მისაღებ და მიუღებელ წესს შორის.

მკითხველის ამ წინასწარგანწყობის შესაქმნელად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქისტების საერთო სახე, ხატი, რომელსაც ვაჟა ქმნის: ესაა სისხლმონყურებული ბრბო, რომელიც უგულვებელყოფს არა მხოლოდ სტუმართმოყვარეობის ადათს, არამედ – და ეს მთავარია – მტერთან ვაჟკაცური ბრძოლის წესსაც. მათ ვერაგულ, სწორედაც „დიაცურ“ და მდაბალ გეგმაში ჩაბმულია მთელი სოფელი და რაც მთავარია, ჩაბმულნი არიან ვაჟკაცობაზე მფიცველი ქისტი მამაკაცები. ერთი სიტყვით, ვაჟა ქისტების გეგმას ხატავს არა როგორც *მტერზე შურისძიებას*, რაც სავსებით ბუნებრივი და გასაგები იქნებოდა ამ სიტუაციაში, არამედ *ადამიანური ღალატის* სურათს, რომელიც იმთავითვე განაწყობს მკითხველს ქისტების გადაწყვეტილების საწინააღმდეგოდ.

ვაჟა აღიარებს მტრობას ბრძოლის ვაჟკაცური წესების დაცვით, ამის გარეშე მტრობა სხვა არაფერია, თუ არა კაცისკვლა – ეს ერთი (ამ გეგმის ფონზე „გახლავართ ზვიადაური“... სწორედ პირდაპირი ბრძოლის უპირატესობის ლეგიტიმაციაა). ამ კონცეპტის ხორცშესასხმელად იგი კონტრასტის ხერხს იყენებს: ქისტების მზაკვრული თათბირის კადრს მყისვე მოსდევს მშვიდობიანი სცენა ჯოყოლას სახლში, სადაც ვაჟა ხატავს ვახშამს: კეთილგანწყობილ, დამეგობრებულ ადამიანებს, რომელთაც აზრადაც არ მოსდით, რა დატრიალდება ცოტა ხნის შემდეგ („ივანშემეს. თავის სტუმარი/მასპინძელს მოსწონს გულითა. / „კარგი ვაჟკაცი ეტყობა“ – /ფიცულობს თავის რჯულითა:/ ეს ერთი ცნობა, ხვალ ძმობა,/ ერთად შევთვისდეთ სულითა“). ეს იცის მხოლოდ სტუმარმა – სტუმარ-მასპინძლობის ამ კლასიკური სურათისა და საერთოდ ყოველგვარი დრამის უცვლელმა მონაწილემ – ე. წ. „მოყურიადემ“. ვაჟა მის პორტრეტს სულ რამდენიმე, ხაზგასმით „ლინგვისტური“ შტრიხით იძლევა: იგი „ლაქარდიანი ენით“ „ლოცავს ჯოყოლას.../ ენას აკვესებს კვესითა“. აქ ზუსტად ის შემთხვევაა, როცა ენა, სიტყვა (ნიშანი) არ ასრულებს მისთვის ორგანულ რეფერენციალურ და საკომუნიკაციო ფუნქციას. იგი უფრო ფარავს (გულის, განზრახვის) საიდუმლოს, ვიდრე აჩენს. სიტყვა აქ გვევლინება ღალატის ნიშნად, რომელიც ღალატის მთელ „სუბსტანციას“ მოაქცევს საკუთარ თავში.

მომდევნო ეპიზოდში, რომელიც უკვე ქისტების თავდასხმას, ჯოყოლას წინააღმდეგობასა და ზვიადაურის დატყვევებას ასახავს, ჯოყოლა, მოულოდნელობისაგან თვგზააბნეული და საბრძოლოდ შემართული, ქისტებს „საუფლო წესსა“ და „სჯულს“ შეახსენებს, რასაც ქისტების მხრიდან საკმაოდ დამაჯერებელი კონტრარგუმენტი მოსდევს: „მოსისხლე სტუმრის გულისთვის ძუძუს ვინ მოსჭრის დედასა?“

კიდევ ერთხელ: ვაჟა ნიადაგს ამზადებს ჯოყოლას არჩევანის მიმართ მკითხველის შეფასებითი პოზიციისათვის და საამისოდ პერსონაჟთა ქცევა-გადაწყვეტილების ფსიქოლოგიურ მოტივაციათა მთელ წყებას გთავაზობს, რამაც ეს არჩევანი, სულ ცოტა, გასაგები უნდა გახადოს. რაც შეეხება ამ არჩევანის გაზიარება-არგაზიარებას, მიღება-არმიღებას, ვფიქრობთ, ვაჟას პოზიცია აქ ნაკლებად გულისხმობს მკითხველზე რაიმე სახის ზეწოლას, ერთგვაროვან და ცალსახა პოზიციას და ამის დასტურია ალაზას მიერ მომხდარი ამბის სიკვდილისწინა შეფასება: „ორთავ შევცოდეთ ქისტებსა...“

ჯოყოლას არა ერთბაშად, არამედ თანდათან უხდება ზვიადაურზე სიმართლის შეტყობა. შესაბამისად, თანდათან მძაფრდება ჯოყოლას სულიერი ლელვის სურათიც. პირველ ეტაპზე სიტყვა თითქოს მიზანს ხვდება: „ჯოყოლა ცოტას შეფიქრდა, /პირს სინანული წაესო, /თითქოს ნატყორცნი ისარი/ ზედ გულის კოვზზე დაესო“. ჯოყოლას სახის გამომეტყველების ამ მეტაფორული, მკაფიოდ ვიზუალური ხატის მიღმა უფრო გულდანყვეტა და იმედგაცრუება იკითხება, ვიდრე ეჭვი საკუთარი გადაწყვეტილების მიმართ. ქისტების სიმართლე ჯოყოლას ცნობიერებას სწვდება. ყველაზე ძლიერი არგუმენტი, რომ ზვიადაური მისი ძმის მკვლელია („თვით ამან მოკლა შენი ძმა, არყიანებში თოფითა“), კიდევ უფრო გამძაფრებულია ზვიადაურის მტრობის უბოდიშო, ნიშნისმოგებითი ფორმის შეხსენებით: „გახლავართ ზვიადაური/ – ჩამოგვკიოდა გორითა“. ეს ის არუმენტია, რომელმაც, ქისტებისა და მკითხველის მოლოდინით, ჯოყოლამ ვერ უნდა დატოვოს რეაგირების გარეშე, მაგრამ ხდება მოულოდნელი რამ: ჯოყოლას გულში ატეხილი ქარიშხალი ქისტებისათვის მიუღებელ საბოლოო გადაწყვეტილებაში გადადის: ჯოყოლა უარს ამბობს პირად შურისძიებაზე (შედარებისთვის: ჯოყოლას გადაწყვეტილება ქისტებისთვის იმავე რანგის მოულოდნელობაა, რაც ალუდას მიერ მუცალის სულის საცხონებლად კურატის შეწირვა). ჯოყოლა აღიარებს ქისტების სიმართლეს, მაგრამ მხოლოდ როგორც ფაქტს და არა როგორც საბოლოო ჭეშმარიტებას: „ეგ მართალია, იქნება... / რა უნდა მითხრათ მაგითა,/ მითც ვერ მიაბამთ ჩემს გულსა/ თქვენს გულისთქმასთან ძაფითა“. ჯოყოლა ის კაცია, ვინც არ იკადრებს მოსისხლისაგან ძმის სისხლი არავაჟკაცური გზით აილოს (იგულისხმება, რომ ქისტებიც ამიტომ უმაღლავენ მას თავიანთ გეგმას). ჯოყოლას სიტყვები ზედიზედ ამხელს თემის ადათიდან გადაცდომებს: „ვის გაუყიდავ სტუმარი...“ „უიარაღოს აწვალეთ...“ და ა.შ. ინდივიდუალური გადაწყვეტილება ამგვარ სიტუაციაში მოითხოვს ნების განსაკუთრებულ სიმტკიცეს და პირდაპირ პასუხს კითხვაზე: „ვინ ვარ?“ და

„ვისთან ვარ მე?“ ჯოყოლას პასუხი რადიკალურია: „მე თქვენთან არ ვარ“. ხასიათის და სიტყვის მთელი საშენი მასალა მოცემულია ერთბაშად, თავიდანვე.

ჯოყოლა ქისტებს უწესებს შურისძიების გეოგრაფიულ მიწნას, რომლის სოციალური და მორალური შინაარსი ეჭვს არ იწვევს.: „როცა გასცდება ჩემს ოჯახს, იქ მოეპყარით ავადა“. მორალურად და ფსიქოლოგიურად მისი შეთავაზება ზუსტი და დამაჯერებელია: ჯოყოლა ვერ იქნება საკუთარი ძმისმკვლელისა და ქისტების მყლეთელი ხევსურის დამცველი. პირობას, რომელსაც ჯოყოლა აყენებს, სავარაუდოდ, ორი მიზეზი შეიძლება ჰქონდეს: ერთი – დაიცვას ოჯახის ღირსება, არ შექმნას პრეცედენტი, არ გადააყოლოს სტუმარ-მასპინძლობის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიცია შურისძიების ველურ წესს, ანუ, როგორც ერთმა ადამიანმა, დაიცვას კულტურის მონაპოვარი საკუთარ სახლში მაინც („ვის გაუყიდავ სტუმარი, ქისტეთს სად თქმულა ამბადა?“). მეორე – დაიცვას ადამიანის სამართლიანი ბრძოლის უფლება იმ შემთხვევაშიც კი, როცა იგი მტერია: „უიარაღოს აწვალვებთ, გული რასა გრძნობს თავადა?“ და მესამე – დაიცვას საკუთარი „მე“-ს უფლება თემის მრავლობითი ნებისაგან. ჯოყოლა გადალახავს ცნობიერების ინდივიდუალურ დონეს, რომელსაც შეესიტყვება „ეგოს“ პლასტი და რომელიც რეალობასთან მარტივი ადაპტაციით კმაყოფილდება. მას საკუთარი ზე-მეს, ანუ უმაღლეს კანონთან შესაბამისობაში მყოფი სუბიექტური ნების დაკმაყოფილების სურვილი ამოძრავებს. საპირისპიროდ ამისა, თემისთვის სრულიად წარმოუდგენელია იმის დაშვებაც კი, რომ პიროვნებამ რაიმე კორექტივი შეიტანოს თემის კანონში, მით უფრო, თვითონ განსაზღვროს კანონთა იერარქია. იგი ფხიზლად და რადიკალურად იცავს მტერ-მოყვრის ოპოზიციურ სტრუქტურას და როგორც ალ. ჭეიშვილი წერს, ძვირად უსვამს „პიროვნებას საუკუნეებით განმტკიცებული შეხედულებების, წეს-ადათის, რწმენა-წარმოდგენების ტყვეობიდან გამოსვლის ცდასაც კი“ (ჭეიშვილი 2012: 219).

ჯოყოლას შეგონებები არა მხოლოდ დიდსულოვანი და რაინდული ორთაბრძოლის მოერთგულე კაცის სიტყვებია, არამედ მისი შემბრალებუნებისა და ადამიანური თანალობის ნიშანიც. მას არ შეუძლია იქცეს მოწმედ, როგორ ართმევენ „კაი ყმას“ თავდაცვის და თანაბარი ბრძოლის უფლებას, რადგან ვაჟასთვის არ არსებობს უფრო დიდი უსამართლობა, ვიდრე ადამიანისთვის ბრძოლის უფლების წართმევაა. ამ კონტექსტში ჩნდება ჯოყოლას გადანყვეტილების კიდევ ერთი ფსიქო-მორალური ასპექტი: ჯოყოლა, როგორც მასპინძელი, უნებლიე ბრალეული აღმოჩნდა ბედისწერის ხელში (ეს მან მოიყვანა ზვიადაური სახლში, მისადმი ნდობის აღძვრამ განსაზღვრა ზვიადაურის გადანყვეტილება) და მისი შეურაცხყოფილი ღირსება ბრძოლას უცხადებს ამ იძულებით როლს: „სიუჟეტის დაძაბულობისა და პერსონაჟთა ქცევის მოტივაციის შექმნაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს არა მხოლოდ ის გარემოება, რომ ჯოყოლა, ბედის ირონიით, მაინცდამაინც თავისი ძმის მკვლელს გადაეყრება და მისით მოხიბლულს, მოსისხლის დაცვა დაედება ვალად, არამედ ისიც, რომ კაცი, რომელსაც ვაჟა „ფშავ-ხევსურეთის

ფარ-ხმალს“ უწოდებს, ხელის მოუქნევლად უნდა შეენიროს სხვის მკვდარს“ (კვაჭანტირაძე 2020: 55)

ჯოყოლასთვის არაფერია მოულოდნელი იმაში, რომ ხევსური ქისტის მონინალმდეგეა, რადგან მტრობა მთაში ჩვეულებრივი რამაა. ზვიადაურის გასანირად ჯოყოლასთვის არც ისაა გადამწყვეტი არგუმენტი, რომ ზვიადაურთან ამ მტრობას მისი ძმა ემსხვერპლა, რადგან ქისტისთვის ეს გარემოება გარდაუვალი შემთხვევითობაა, რომლითაც სამართალს ვერ აწონი. სინანულის გრიმასა, რომელზედაც ვაჟა ლაპარაკობს, მოვლენათა ამ საბედისწერო დამთხვევას უნდა გულისხმობდეს. ჯოყოლა, სავარაუდოდ, გრძნობს ბედისწერის ამ ირონიას და მასთან ბრძოლაში ებმება თავისი ადა-მიანური ღირსების დასაცავად. გეოგრაფიული სივრცის სიმციროს მიუხე-დავად, „სტუმარ-მასპინძელში“ თავისი არსით ანტიკური ტრაგედიის მასშტაბის სცენა თამაშდება.

ვაჟა ერთი ფრაზით, ხანდახან მხოლოდ ერთი სიტყვით მიგვმართავს მომხდარის ან ქცევის მოტივაციის სწორი შეფასებისკენ. სწორედ ასეთია ფრაზა „ეგ მართალია, იქნება“. ეს „მართალია“ მიემართება ფაქტს, „იქნება“ კი იმას, რაც ყოველთვის დგას ფაქტის მიღმა – მისი შეფასების მორალურ ინსტაციას, რომელიც ამ შეფასებას ჭეშმარიტების ხარისხს ანიჭებს. საყურადღებოა ისიც, რომ ჯოყოლას ოდნავადაც არ ეპარება ეჭვი საკუთარი გადაწყვეტილების სისწორეში. იგი იქით ადანაშაულებს ქისტებს რჯულის (უმაღლესი კანონის) დავინყებაში: „თვის რჯული დაგვინყებიათ, / მიტო იქცევით მცდარადა; / ჩემს ოჯახს რა პასუხს აძლევთ“... ცხადია, ვაჟას ეს პოზიცია, რომელიც“ ჯოყოლას დიალოგებში იკითხება, გაცილებით ფართო სპექტრის ფსიქო-სოციალურ და ჰუმანურ პრობლემებს აყენებს, ვიდრე ეს ამ ერთი პოემის სიუჟეტშია მოქცეული.

მანამ, სანამ ჯოყოლას საბოლოო გადაწყვეტილებას შევიტყობთ („დღეს სტუმარია ეგ ჩემი, /თუნდ ზღვა ემართოს სისხლისა, /მითამც მე ვერ ვულალატებ, /ვფიცავ ღმერთს, ქმნილი იმისა“), ვაჟა ქისტების მომდევნო არგუმენტს წამოსწევს, რომელიც თემის მრავლობით ძალასა და ძალაუფლების ღია დემონსტრირებაში გადადის. მორალური ლოგიკით დაწყებული პაექრობა („მოსისხლე სტუმრის გულისთვის /ძუძუს ვინ მოსჭრის დედასა?“) თითქოს ძალას კარგავს, გეზს იცვლის და გადაულახავი კონფლიქტისკენ მიექანება. ჯოყოლასთვის ცხადი ხდება, რომ ბრბო არ აპირებს არგუმენტების, ნესებისა და მორალის ენით ლაპარაკს. იგი სხვა დისკურსს ირჩევს: ძალისა და ძალადობის, ძალაუფლების ენას: „შემოუძახეს ქისტებმა / ერთხმად, ძლიერად, ჭეჭითა: /– შენ და შენს სტუმარს, ორივეს/ ერთად გადგისვრით ბეჭითა./ თემს რაც სწადიან, მას იზამს /თავის თემობის ნესითა“.

გამოდის, რომ „საუფლო ნესი“, როგორც ღვთით დადგენილი და დროის, ხანგრძლივი გამოყენების ლეგიტიმურობით გაძლიერებული, ჩანაცვლდება „თემობის ნესით“, რაც სხვა არაფერია, თუ არა მარტივი ძალადობა – ფიზიკური ძალის მეტობა – სისხლის წყურვილის, ანუ შურისძიების მოუთო-

კავი სურვილის დასაკმაყოფილებლად. სხვათა შორის, ასეთსავე სამართალს ამოფარებული, თემის ფიზიკური ძალის მოიმედვე მოუწოდებს ალუდაზე შურისძიებისაკენ ხევსურებს ხევისბერი ბერდია: „დაჯარდით, ხევსურთ შვილებო,/ ყველანი – დიდნი, მცირენი,/ სამართალი ვქმნათ, ვუმტვრიოთ / კარისა ციხის დირენი“. ორივე შემთხვევაში თემის სამართალის პრინციპი ეფუძნება მხოლოდ მასის ძალასა და ძალაუფლებას (ან, თუნდაც, მხოლოდ მასის სამართლის პრინციპებს) და მთლიანად უგულვებლყოფს სამართლის ნებისმიერ სხვა, მათ შორის, ინვიდუალურ გამოვლინებას, და რაც მთავარია, უმალლესი სამართლიანობის პრინციპზე დაფუძნებულ „საღვთო“, „საუფლო“ წესსაც. რეალურად ხდება იერარქიის ცვლილება და „საუფლო“ სამართლის პრივატიზება თემის, როგორც მრავლობითი ძალის მიერ. ჯოყოლა კი სწორედ „საუფლო წესის“ მოხმობით აპელირებს ადამიანურობასთან და მაღალ მორალურ-სოციალურ ღირებულებებთან (ოჯახი, რეპუტაცია, ღირსება, სიბრალული, უიარაღოს თანადგომა და ა. შ). *ჯოყოლას პოზიციაში ფარულად იკითხება ვაჟას ქრისტიანული მრწამსი: მოექეცი მტერს ისე, როგორც გინდა, რომ შენ მოგექცნენ. ჯოყოლა საკუთარ თავს აყენებს ზვიადაურის ადგილას.*

ყურადღება მივაქციოთ, რომ ჯოყოლასა და ზვიადაურის შემთხვევაში ვაჟა მუდმივად აპელირებს გულთან. გული, გულისთქმა ჯოყოლას ძირითადი და როგორც ამ ეპიზოდთან ჩანს, ყველაზე წონადი არგუმენტია: „უიარაღოს აწვალბეთ,/ გული რასა ჰგრძნობს თავადა?“ ჯოყოლა, ვაჟას დახასიათებით, გულის კაცია. დავაკვირდეთ: ჯოყოლასაგან განსხვავებით, ქისტები აპელირებენ გონებასთან („რად არ მოდიხარ ცნებასა?“), და რაც მთავარია, მათი ქცევა დაუფარავი, უხეში პრაგმატიზმითაა ნაკარნახევი. ამ პრაგმატიზმის ნიმუშია არა მხოლოდ მსხვერპლშენირვის რეალური შინაარსი („უნდა... უზიდოს წყალია,/ მსახურად ჰყავდეს, მორჩილად,/ და გაუბანდოს ჯღანია“), არამედ დეტალურად დამუშავებული ზვიადაურის შეპყრობის გეგმაც: ქისტებმა იციან, რომ ზვიადაური უიარაღოდ უნდა შეიპყრონ, რადგან, რიცხოვრივი სიჭარბის მიუხედავად, გამარჯვებაში დარწმუნებულნი ვერ იქნებიან. პრაგმატიზმითაა ნაკარნახევი ჯოყოლას გვერდის ავლაც თავიანთი გეგმის შესრულებისას. ქისტებს იოლი და „გარანტირებული“ მოგება უნდათ, თუნდაც ვაჟაკობის დათმობისა და სინდისის ხმის გაყურების ფასად. ჯოყოლას სოციალური ეთიკა კატეგორიულად უარყოფს უსამართლობას, თუნდაც მტრის მიმართ: „გრისხავდეთ ცა-ქვეყნის მადლი,/ უსამართლობას შერებთა“.

ვაჟა განსაკუთრებით ზრუნავს სურათის ფსიქოლოგიურ სიმართლესა და სიზუსტეზე. დიალოგების თანმიმდევრობაზე, სიტყვა-პასუხის ღირებულებით ნიუანსებზე. თუ ბახტინის კლასიფიკაციით ვისარგებლებთ, მისი დიალოგები მხოლოდ ფუნქციურია და არსად – კომპოზიციური (ბახტინი 2002: 132).

ქისტები ჯოყოლას ჭკვიან და გაბედულ კაცად იცნობენ. გავიხსენოთ, რომ ქისტების მიერ ჯოყოლასთან შეგზავნილი „მოყურიადე“ „სახელს ულოცავს ჯოყოლას“, მუსასაც უკვირს ჯოყოლას შეცდომა: „მიკვირს ჯოყოლას

ჭკვისაგან“ და ა. შ. მოგვიანებით იგივე ქისტები მას ორგულ, გაუნონასწორებელ, შფოთიან ადამიანად შეაფასებენ („წინათაც ბევრჯერ აგვრია“). შეფასების ეს ორმაგობა, ერთი მხრივ, ჯოყოლას ხასიათის სირთულეზე მიგვანიშნებს, მეორე მხრივ კი იმაზე, რომ ამ შეფასებებშიც ისევე, როგორც ადათის დაცვაში, ქისტები არათანმიმდევრულნი არიან. ადათი სუსტდება, იშლება და მარტივ პრგმატიზმს უთმობს გზას (მათ შორის, ეკონომიკურსაც). ამიტომ ჯოყოლას ქცევას ქისტები აღიქვამენ, როგორც უგუნურ, ულოგიკო საქციელს.

„კარზე მიხტომის“ ეპიზოდის ბოლოს ერთმანეთს ენაცვლება ჯოყოლასადმი მიმართვის დამამცირებელი ფორმები: „შტერო“ და „ბეჩავო“, ხოლო მისი ნათქვამი – აბდაუბდად და ქოფაკის ყეფად ფასდება. საკუთარი უძლურების განცდა ჯოყოლაში წინააღმდეგობის სურვილს აღვივებს. მის ამ მზარდ გულისწყრომას ვაჟა დიდი ფსიქოლოგიური სიზუსტით აღწერს: ჯოყოლას ოჯახი და კაცობა შეურაცხყოფილია, მას პირდაპირ უცხადებენ, რომ უძლურია, „კაცობა დაქცეულია“ („ჩემი კაცობის დამქცევნო“), რომ არავითარი ფასი არა აქვს არც მის სიტყვას, არც მკლავს და არც სახელს – არაფერს, რაც შეადგენს მის ცხოვრებას და ადამიანურ ღირსებას. ჯოყოლა სახელდება, როგორც მტერი, რომლის არამარტო წარსულს, არამედ მომავალსაც მთლიანად ხაზი აქვს გადასმული: „არ იცი, რომ შენი საქმეც/ დღეიდან წავა ცერადა?“ თემი უკიდურეს სიჩლუნგესა და სიხისტეს ავლენს თავისი ღისეული წევრის მიმართ. შეურაცხყოფელი სიტყვა ზემოქმედების ძალით ფიზიკურ მოქმედებას უტოლდება და ჯოყოლას მხრიდან საპასუხო ქმედებაში გადადის: „ჩემი კაცობის დამქცევნო, ლანძღვასაც მემართლებითა?“ – ამ სიტყვებით გამოთქვამს ჯოყოლა თავისი მდგომარეობას სრულ გამოუვალობას, რაც აფექტურ ქმედებაში – მუსას მოკვლაში აისახება. ისე ჩანს, რომ ეს მკვლელობა არა სიტყვაზე, არამედ ქმედებაზე პასუხია. სრული აცდენილობა, შეუსმენლობა, პოზიციათა რადიკალური შეჯახება ტრაგედიის საფუძველი, სიუჟეტის განვითარების ძირითადი პირობა და მოტივაციაა.

მუსა პერსონიფიცირებული თემი და მისი დისკურსის წარმმართველია. ამიტომ მიმართავს ჯოყოლა დიალოგის დროს მრავლობით ფორმას (ერთი ფრაზის გარდა). და მაინც, ჯოყოლას უცნაურ ქცევაში, გაჯიუტებაში, რომლის გარეგან მოტივაციასაც ქისტების ლალატის გეგმა, ჯოყოლას ოჯახისა და პირადი ღირსების ხელყოფა ქმნის, მაინც რჩება ლოგიკური და ემოციური ნაპრაღი, რომელიც ჯოყოლას ქცევის უფრო ღრმა და ფარული შინაგანი მოტივაციის (მოტივაციების) ძიებას გვკრნახობს და მკითხველისგან სიტუაციის სულიერ-ემოციური პლანის, უპირველესად კი გმირის ხასიათის, როგორც ქცევის უმნიშვნელოვანესი სამოტივაციო ფაქტორის – თავისებურებათა გათვალისწინებას თხოულობს. აუცილებლად მიგვაჩნია იმის აღნიშვნაც, რომ მიუხედავად მოქმედების განვითარების ძალზე სწრაფი ტემპისა, ვაჟა მაინც „ასწრებს“ გვიჩვენოს პერსონაჟთა ხასიათი და შინაგანი მდგომარე-

ობა, მათი სხეულის „ენისა“ და წარმოთქმული სიტყვის მიღმა ჩაგვახედოს მოვლენათა სიღრმეში.

ჯოყოლა სახელის კაცია („სახელს ულოცავს ჯოყოლას“) – სახელი ყველაფრად უღირს. „თავი ეწონება“ ოჯახით, ადათით, ცოლით. ის, თუ რაოდენ აფასებს იგი თავის ადამიანურ და მამაკაცურ ღირსებას, იმ ეპიზოდინაც ჩანს, როცა აღაზასთან მუსას ინციდენტს იხსენებს: „ჩემის ნამუსის შემბლალავს/ მალე მოვიყვან ჭკვაზეო,/ როგორც ვანანე მუსასა/ მიხდომა სხვისა კარზეო“. ჯოყოლა მომხდარს აღიქვამს, როგორც პირად შეურაცხყოფას და სხვისი ოჯახის „კარზე მიხდომას“. ის ფიცხია და მისი სიფიცხე ბრძოლისათვის ყოველნამიერ მზადყოფნაში ჩანს („და თანაც ხანჯალს ჰბლუჯავდა,/ ხელი ეკიდა ტარზეაო“). ჯოყოლას სიფიცხე, თავმოყვარეობა, გახსნილი და გულღია ხასიათი, ვაჟკაცობით გამონვეული სილაღე და იმავდროულად, კაცურ სახელზე და თვითშეფასებაზე დაშენებული სიამაყე („ჩემი კაცობის გამთელნო,/ ლანძღვასაც მემართლებითა?“; ან: „გონს მოდით – შემოუძახა, /ვის სტუმარს ბოჭავთ თოკითა“... ასევე, მარტოხელა ომი ხევსურებთან და ა. შ.) – წარმოგვიდგენს დაუმორჩილებელ, საკუთარ გზებზე მოსიარულე კაცს, რომლის ახირებების, „ არეული“ ქცევის („წინათაც ბევრჯერ აგვრია“) თავმდები, ჯებირი და დამცველი მისი სახელი და კაცური ავტორიტეტია.

ჯოყოლა ურჩი, ძლიერი, წინააღმდეგობის სულისკვეთებით გამსჭვალული ხასიათია. იცის მტრობა, მაგრამ მეგობრობაც იცის. ზვიადურთან ურთიერთობის სცენებში ხაზგასმულია მისი მიმნდობი ხასიათი და ემოციურობა. ვაჟა ხატავს მთიელი ვაჟკაცის ერთდროულად ფეთქებად, ფიცხ და შემბრალე ბუნებას. ყველაფერი, რასაც ჯოყოლა ამბობს და ინტონაცია, რომლითაც ამბობს, თავისი სიტყვის პატრონი და გამტანი, დიდსულოვანი კაცის ლექსიკიდანაა. ჯოყოლას სიტყვა, რომელიც მისი ცნობიერების მორალურ ინტენციას არეკლავს და ფაქტობრივად, მოქმედების ვერბალურ გამოსახულებას წარმოადგენს, მტკიცე და ურყევეია. მკითხველი მასში ვერ იპოვის ნაპრალს, ეჭვს საკუთარი პოზიციის მიმართ. მიუხედავად ამისა, ცნობიერების ამ სიმტკიცეს ყოველთვის ახლავს ცოცხალი ემოცია. ვაჟა გვიჩვენებს ჯოყოლას სიტყვის მიღმა დაფარული ხასიათის შინაგან პლანსაც და მძიმე ფიქრთა დინებაში მოპოვებულ სიმართლესაც.

ჯოყოლა უღალატო კაცია – არამარტო უფლის წესს არ ღალატობს, არამედ თავისი პატარა ქვეყნის პატიოსან სახელსაც უფრთხილდება. დააკვირდით, საკუთარი სამშობლოს რაოდენი პატივისცემა და სიამაყე ჩანს ჯოყოლას სიტყვებში: „ვის გაუყიდავ სტუმარი,/ ქისტეთს სად თქმულა ამბადა...“ დიალოგის გზით წარმოდგენილი ჯოყოლას თითოეული ფრაზა ადათის, როგორც უმაღლესი სასიცოცხლო პრაგმატიზმის შეხსენებაა, მისი უმაღლესი ლეგიტიმურობისა და ზედროულობის დარაჯი. იგი ადათის ამ სასიცოცხლო პრაგმატიკის ენაზე ლაპარაკობს მაშინ, როცა თემი მის სასიკვდილო (დამშლელ) პრაგმატიკას იცავს და ახმოვანებს. ზვიადურთან დამე-

გობრება და მისი დაცვა სტუმრის რანგში სწორედ ამ სასიცოცხლო პრაგმატიკას განასახიერებს, რომელიც მტრობის საყოველთაო წესის ალტერნატივას ქმნის და ერთგვარ „ნაკრძალად“ ტოვებს დაპირისპირებული სოციალური ჯგუფების ცალკეულ წევრთა პირად ურთიერთობას.

ვაჟა დერეფანში ტოვებს ქისტების მიერ ხელ-ფეხშეკრულ ჯოყოლას და ხელახლა უბრუნდება უკვე ზვიადურის მკვლელობის შემდეგ. სხვათა შორის, ეს „შეკრულობა“ წარმოდგენს ერთგვარ გარეგნულ ნიშანს ჯოყოლას გამოუვალი მდგომარეობისა მომხდარის მერე არამარტო სულიერ და ემოციურ, არამედ სოციალურ პლანში. ამას ადასტურებს როგორც მისი სიტყვები ალაზას მიმართ („სხვა სადარდელი მაკლია,/ ახლა შენ მექმნა მოზარე?), ისე ჯოყოლას საბოლოო გადაწყვეტილება: „მარტოკამ უნდა ვიომო“... ჯოყოლას გამოუვალ მდგომარეობას ვაჟა ზუსტად ახასიათებს იდიომით: „მოაქვთ და ცოცხალს მადებენ / საფლავის ქვასა გულზედა“.

სასაფლაოს სცენის შემდეგ ჯოყოლას ვხედავთ კერის პირას მჯდომარეს, ფეხი-ფეხზე გადადებულს, ჩაფიქრებული ადამიანის კლასიკურ პოზაში, რომელიც ალაზას ძალზე ბუნდოვან და ქაოტურ გრძნობებს გარკვეულობას სძენს და საბოლოო შეფასებას აძლევს. ამ ეპიზოდში ვაჟა ხატავს ბრძენი და დიდსულოვანი ადამიანის რომანტიკულ სახეს. სახის ამ ასპექტს კიდევ უფრო მეტ სიღრმეს ანიჭებს ხევისურთა წინააღმდეგ ჯოყოლას მარტოხელა ბრძოლა, რაც სხვა არაფერია, თუ არა სასიკვდილოდ თავის განწირვა თემის ეჭვისგან „გამოსახსნელად“, საკუთარი ღირსებისა და სახელის აღსადგენად.

მარტოხელა ომი ეწინააღმდეგება ომის კანონს, რომლის დროსაც მრავალი მრავალს ებრძვის, ყველა – ყველას. ერთი ბევრის წინააღმდეგ ომი არაა. ესაა ნებაყოფლობითი მსხვერპლი, თავშენიწვება.

მარტოხელა ომი ფიზიკური გამოხატულებაა იმისა, რაც ჯოყოლას სულში ხდება. მარტოხელა ომი სხვა არაფერია, თუ არა თემის (სამშობლოს) წინაშე საკუთარი ადამიანური ვალის მოხდა და ღმერთის წინაშე საკუთარი ცოდვა-ბრალის წარდგენა.

ჯოყოლას მსხვერპლშენიწვება მისი ნების თავისუფლების საზღაურია.

დამონმბანი:

Baxtin M. “Problemi poetiki Dostoevskogo”. V kn.: *Sobranie Sochinenii v Semi Tomakh*. T 6. Moskva: Institut Mirovoi Lliteraturii. Izdatelstvo “Russkie slovari”, 2002 (Бахтин М. “Проблемы поэтики Достоевского”. В кн.: *Собрание сочинений в семи томах*. Т. 6. М. Институт мировой литературы, издательство “Русские словари”, 2002).

Ch'eishvili A. “Vazha-Pshavela”. *K'rit'ik'a*, №7. Tbilisi: lit'erat'uris inst'it'ut'is gamomtsemloba, 2012 (ჭეიშვილი ალ. „ვაჟა-ფშაველა“. *კრიტიკა*, №7. თბილისი: ლიტერატურის ინტიტუტის გამომცემლობა, 2012).

K'vachantiradze M. "Mitiskmnadobis Sp'etsipik'a Vazha Pshavelas P'oemebshi". *Sjani*, 20/II. Tbilisi: tsu gamomtcmlemba (კვაჭანტირაძე მ. „მითისქმნადობის სპეციფიკა ვაჟა ფშაველას პოემებში“. *სჯანი*, 20/II. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2019).

Vazha-Pshavela. *Leksebi, Motkrobebi, P'oemebi, P'iesebi*. Tbilisi: gamomtsemloba "sabchota mts'erali", 1960 (ვაჟა ფშაველა. *ლექსები, პოემები, მოთხრობები, პიესები*. თბილისი გამომცემლობა „საბჭოთა მწერალი“, 1960).

**Manana Kvachantiradze
(Georgia)**

Pshuchological Motivations of Characters in Vazha Pshavela's "Host and guest":

Jokhola

Summary

Kay words: Jokhola, motivation, choice, revenge.

The dynamic of circumstances and situation described by Vazha Pshavela in introduction of his poem „Host and guest” is not common: Both, the guest and the host „owe blood” to each other. Paying of this debt is the clue to whole future dramatism. It is traditional topmost which will be eventually denied by Kist Jokhola as inevitable and indispensable reason for revenge. For, „right” conduct that manifests itself in deep sympathy between humans indispensable reason claimed by community could not be sufficient motivation for enmity”.

Vazha Pshavela prepares reader's evaluating position for Jokhola's choice and proposes a chain of conducts and decisions of characters as well as their physiological motivations that should finally justify Jokhola's choice, so unusual and complex at the first sight. This choice that should find its way between personal perception of manly dignity and Kist common(community's) view of the same concept.

In order to bring closer the reader to such dispose big important is given to overall image of Kists: this is the crowd aspiring for blood that denies not only hospitality traditions but also descent battle with his enemy. Vazha depict Kists' plan not as the revenge against enemy but as human betrayal picture.

Vazha consequently intensifies picture of his inner anxiety.

Argument that Zviadauri has killed Jokhola's brother for Kists as well as for the reader creates expectation that it would not be left without relevant reaction, but suddenly Jokhola refuses *personal* revenge. Jokhola is a man which will never accept unmanly revenge. In such situation individual decision requires special strength of will and also direct answer to the question: „Who am I?” and „who I am with?”. Jokhola gives radical

answer: „I am not with you”. Constructing material of his character and his words is already given in the very beginning,

Psychological and moral motivation of Jokhola's decision is very important: 1. Defend honor of the family and maintain hospitality tradition from brutal rule of revenge, with other words - to defend cultural value. B. To defend human right of fair battle even against the enemy. C. Defend his own personal right from multiple will of his community. Jokhola overcomes individual level of consciousness corresponding to Ego layer. He is conform with simple adaptation with reality. His main motivation is to fulfill his subjective will in coherence with supreme rule. For community on the contrary, it is unthinkable that hierarchy of rules could be defined by single person. Community cautiously protects enemy-friend oppositional social structure of.

There is no more bigger injustice for Vazha Pshavela then depriving right to fight. In this context one more psycholo-ethical aspect stands forward: Jokhola as a host has *accidental guilt* in the hands of fate (he himself brought Zviadauri to his home, his trust caused Zviadauri's reaction) and his offended dignity starts to fight against this verdict. Despite the limitation of geographic space, in the essence the scale of „Host and Guest” scenes is similar to antic tragedy.

The Justice of community is based only on mass force and power and neglects any other forms of justice including individual expression and even justice originated from supreme principles of godly” order. In fact the hierarchy is changed and prerogatives of God are taken by community as a multiple power. while defending high moral values Jokhola is relaying on Godly order (family, reputation, honor, empathy, support of weaponless etc.) In Jokhola's position hidden Christian faith of the author is observed.

Beyond external motivations of Jokhola's decision (the treachery plan of Kists, attacking personal and family dignity of Jokhola) deeper and hidden reasons of his conduct are observed that should be considered by the readers as an important motivation factor. Despite rapid development of the action Vazha Pshavela still manages to show characters of the heroes and their inner condition. Through their words and body language he makes us look in the depth of occurrences.

According to author Jokhola is „a man of heart”. His heart feeling and intuition are the main factors and arguments for his actions.. Kists on the contrary apply mind („where is your right mind?”) therefore, their action are dictated by rough pragmatism. The complex structure of custom is destroyed and simple pragmatism takes its place.

Jokhola is a man of reputation - reputation is everything for him. „He was proud of himself” because of his family, custom, wife. Because of his human and manly virtues. He is passionate and his passion is manifested in constant readiness for struggle. Jokhola has open character built on his manly virtues and the same time pride that is rooted in his self perception and dignity. Jokhola's character represents a man which follows only his own route and his extraordinary conducts („he was unruly before as well”) are guarded and fortified by his reputation and authority.

Jokhola is disobedient, strong and conflictive character. In relationship with Zviadauri his trusting and emotional features are accentuated. Vazha Pshavela gives picture of a man which is explosive and empathic at the same time. Jokhola's words reflect his moral intention. His words are verbal representations of his conduct so solid and firm. Such firmness of consciousness is always accompanied by natural emotion.

Jokhola is trustworthy man - he never gives up God's word and is defending image of his small country „who has betrayed the guest, who has ever done it from Kists?” Jokhola's each word is reminding highest pragmatic function of the custom. He speaks on the language of vital pragmatism of tradition while community follows disruptive, deathly pragmatism of custom. Friendship with Zviadauri and his defense is manifestation of this vital pragmatism that is alternative to enmity rules. It creates kind of „preserved zone” in human relationship of different community members.

Vazha Pshavela shapes romantic image of wise and noble man. The lonely battle against Khevsurs gives deeper dimension to his image that is nothing more than self sacrifice in order to liberate community from doubt and to restore his honor and reputation.

Solitary struggle is a sign of what is happening in Jokhola's soul. Solitary struggle is nothing more than voluntary sacrifice and presentation of his own blame to God's judgement. Jokhola's sacrifice is a payment for his free will.